

بررسی مشاغل سخت و زیان‌آور در قانون کار و قانون تأمین اجتماعی

“مشاغل سخت و زیان‌آور” در قانون کار ایران به مشاغلی گفته می‌شود که به دلیل ماهیت، شرایط محیطی یا عوامل زیان‌آور، سلامت جسمی و روحی کارگران را تهدید می‌کنند.

تعریف در قانون کار

ماده ۵۲ قانون کار: ساعات کار عادی کارگران در مشاغل سخت و زیان‌آور و زیرزمینی نباید از شش ساعت در روز و ۳۶ ساعت در هفته تجاوز نماید.

تبصره ماده ۷۶ قانون کار (مرتبط با بازنشستگی): مشاغل سخت و زیان‌آور آن دسته از مشاغلی هستند که در آن عوامل فیزیکی، شیمیایی، مکانیکی و بیولوژیکی محیط کار، غیرقابل رفع یا کاهش به میزان استاندارد بوده و در اثر استمرار، سلامتی شاغل را تهدید می‌کند. یعنی: اگر محیط کار حتی با رعایت استانداردهای ایمنی همچنان خطرزا باشد و در طول زمان منجر به بیماری یا کاهش توانایی جسمی شود، شغل در ردیف سخت و زیان‌آور قرار می‌گیرد.

تعریف در قانون تأمین اجتماعی:

تبصره ۲ ماده ۷۶ قانون تأمین اجتماعی: مشاغل سخت و زیان‌آور کارهایی هستند که عوامل و شرایط محیط کار موجب بروز بیماری‌های شغلی و فرسایش جسمی و روحی کارگر می‌شود و در نتیجه سلامت وی به خطر می‌افتد. در همین تبصره آمده است: کارگران شاغل در این مشاغل می‌توانند با ۲۰ سال سابقه متوالی یا ۲۵ سال سابقه متناوب بدون شرط سنی بازنشسته شوند.

پس طبق هر دو قانون:

۱. ماهیت کار یا شرایط محیطی باعث می‌شود که کار به صورت ذاتا سخت یا زیان‌آور شناخته شود.

این سختی می‌تواند ناشی از:

- عوامل فیزیکی (گرما، سرما، صدا، ارتعاش و)
- عوامل شیمیایی (مواد سمی، بخارات، گردوغبار و ...)
- عوامل مکانیکی (دستگاه‌ها، کارهای سنگین، ارتعاش شدید و...)
- عوامل بیولوژیکی (باکتری‌ها، ویروس‌ها، کار با مواد عفونی و...)

حتی اگر کارفرما استانداردهای ایمنی را رعایت کند، باز هم ماهیت شغل خطرآفرین باقی بماند.

اثر این عوامل تدریجی است (فرسایش، بیماری‌های شغلی، کاهش توان جسمی و روحی) نه لزوماً حادثه فوری.

به بیان ساده، هر کاری که به دلیل شرایط محیطی یا ماهیت آن، در طول زمان سلامتی و توانایی جسمی و روانی کارگر را به خطر بیندازد و با اقدامات حفاظتی معمولی هم نتوان خطر آن را کاملاً رفع کرد، «شغل سخت و زیان‌آور» است.

مزایای مشاغل سخت و زیان آور

کارگران این مشاغل می‌توانند زودتر بازنشسته شوند طبق تبصره 2 ماده 76: زنان و مردان با 20 سال سابقه کار متوالی یا 25 سال سابقه کار متناوب در این مشاغل می‌توانند بدون شرط سنی بازنشسته شوند. ساعات کار در مشاغل سخت و زیان‌آور کمتر است:

حداکثر 6 ساعت در روز و 36 ساعت در هفته (ماده 52 قانون کار)

روند تشخیص مشاغل سخت و زیان‌آور

تشخیص این موضوع بر عهده کمیته‌های بدوی و تجدیدنظر سخت و زیان‌آور در ادارات کار استان‌ها است. کارگر یا کارفرما می‌تواند درخواست بررسی دهد و کارشناسان به محل کار مراجعه کرده و شرایط را ارزیابی می‌کنند.

• کارگر یا کارفرما درخواست بررسی می‌دهد.

• کمیته بدوی در اداره کار استان بررسی می‌کند و رأی صادر می‌شود.

• اگر یکی از طرفین معترض باشد، موضوع به کمیته تجدیدنظر همان استان می‌رود.

• رأی کمیته تجدیدنظر معمولاً قطعی و لازم‌الاجرا محسوب می‌شود.

• اما اگر باز هم اعتراضی باشد، راه بعدی دیوان عدالت اداری است. در قانون دیوان عدالت اداری، مهلت طرح شکایت علیه تصمیمات مراجع اداری ۳ ماه از تاریخ ابلاغ رأی است (برای اشخاص داخل کشور) برای افراد مقیم خارج از کشور، مهلت ۶ ماه است.

فهرست مشاغل سخت و زیان‌آور مصوب شورای عالی حفاظت فنی / وزارت کار ایران

این مشاغل طبق آیین‌نامه و مصوبات جدید تحت دو گروه «الف» و «ب» تقسیم شده‌اند.

برخی از مشاغل مهم:

- کار در معدن (هم سطحی و هم زیرزمینی، فعالیت در تونل‌ها و راهروها)
- استخراج مواد معدنی یا مواد خام
- کار در مخازن سربسته
- حفر قنات‌ها، چاه‌ها و فاضلاب‌ها
- کار مستمر در مجاورت کوره‌های ذوب، شامل تخلیه و حمل موادی که از کوره‌ها استخراج می‌شود
- فعالیت در کارگاه‌هایی مثل سالامبورسازی و دباغی و روده‌پاک‌کنی
- کار در دامداری‌ها و مرغداری‌ها (مراقبت، جمع‌آوری کود و انتقال آن)
- کار در ارتفاع (داربست، دکل‌ها و ...)
- کار بر روی دکل‌های برق فشار قوی یا خطوط انتقال برق فشار بالا
- مشاغل مربوط به آسفالت خیابان‌ها؛ قیرپاشی، پخت و کارهای مشابه

- جوشکاری خصوصاً در مخازن یا محیط‌هایی که بخارات یا شرایط زیان‌آور دارند
- کار با مواد رادیواکتیو یا پرتوهای یون‌ساز
- غواصی در عمق تحت فشار غیرطبیعی محیطی
- محیط‌های پر سروصدا که خطر کاهش شنوایی وجود دارد
- امور سمپاشی، ضدعفونی مزارع، باغات و سموم کشاورزی
- مشاغل در زندان‌ها و ندامتگاه‌ها در مواقعی که تماس مستقیم با زندانیان وجود دارد
- مشاغل در مراکز روان‌درمانی در مواقعی که تماس مستقیم با بیماران روانی باشد
- خبرنگاری
- رانندگان وسایل نقلیه سنگین یا حمل‌ونقل بار و مسافر برون شهری

بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور مطابق قانون کار و تأمین اجتماعی

- طبق تبصره ۲ ماده ۷۶ قانون تأمین اجتماعی زنان و مردان شاغل در این مشاغل می‌توانند با ۲۰ سال سابقه کار متوالی یا ۲۵ سال سابقه کار متناوب، بدون شرط سنی بازنشسته شوند.
- هر سال کار در مشاغل سخت و زیان‌آور معادل ۱.۵ سال سابقه بیمه‌ای محاسبه می‌شود. (مثلاً ۲۰ سال کار = ۳۰ سال سابقه)
- ساعات کار این دسته مشاغل حداکثر ۶ ساعت در روز و ۳۶ ساعت در هفته است (ماده ۵۲ قانون کار)
- کارفرما موظف است حق بیمه کارگر را به سازمان تأمین اجتماعی بپردازد.
 - در صورت شناسایی شغل به عنوان سخت و زیان‌آور، کارفرما باید ۴٪ مازاد بر حق بیمه سهم کارگر را نیز پرداخت کند.
 - کارگر می‌تواند درخواست دهد تا کمیته بدوی و تجدیدنظر در اداره کار استان شرایط شغلی او را بررسی و سخت و زیان‌آور بودن آن را تأیید کنند.
 - پس از تأیید، کارگر می‌تواند با شرایط ذکر شده (۲۰ یا ۲۵ سال سابقه) بازنشسته شود.
 - سازمان تأمین اجتماعی مکلف به برقراری مستمری بازنشستگی است.

نمونه آرای هیأت عمومی دیوان عدالت اداری در خصوص مشاغل سخت و زیان‌آور

- رأی شماره ۱۳۶۹ هیأت عمومی (کلاس پرونده ۸۶/۵۵۸): بررسی سخت و زیان‌آور بودن مشاغل کارخانه سیمان تهران: دیوان تشخیص داد که صورتجلسه‌ای که در سال ۱۳۶۸ سخت و زیان‌آور بودن کلیه مشاغل آن کارخانه را اعلام کرده بود، در زمان خودش معتبر بوده است؛ اما با تغییر شرایط کارخانه سیمان تهران، برخی از مشاغل ممکن است دیگر شرایط سخت و زیان‌آور بودن را نداشته باشند. یعنی رأی تأکید بر این است که سخت و زیان‌آور بودن شغل ممکن است با تغییر شرایط محیطی، تجهیزات ایمنی، بهداشتی و فنی از بین برود.
- رأی شماره ۵۲۳ هیأت عمومی (کلاس پرونده ۹۰/۱۲۲۱): تطبیق آرای کمیته‌های بدوی و تجدیدنظر استانی در

مشاغل سخت و زیان‌آور با قوانین مربوط: در این رأی دیوان عدالت اداری تشخیص داده است که تشخیص مشاغل سخت و زیان‌آور بر عهده کمیته‌های بدوی و تجدیدنظر استانی است و این کمیته‌ها باید مطابق با ضوابط شورای عالی حفاظت فنی و مقررات قانون تأمین اجتماعی عمل کنند. همچنین آرای آن کمیته‌ها در صورتی که مطابق مقررات باشند، تأیید شده‌اند.

رأی شماره ۲۲۵ هیأت عمومی (کلاسه پرونده ۸۹/۴۱۲): آیا بازنشستگی عادی مانع استفاده از مزایای مکتسبه مشاغل سخت و زیان‌آور است؟ رأی داده شده که داشتن بازنشستگی عادی نمی‌تواند مانع استفاده از مزایای مکتسبه مشاغل سخت و زیان‌آور شود، اگر فرد در دوره اشتغال واجد شرایط بوده باشد.

نکات کلیدی رویه دیوان عدالت اداری درباره مشاغل سخت و زیان‌آور

1. لزوم تشخیص رسمی شغل سخت و زیان‌آور توسط کمیته‌های بدوی و تجدیدنظر استانی
دیوان عدالت اداری همیشه تأکید کرده است که برای بهره‌مندی از مزایا، باید عنوان شغلی ادعا شده به عنوان شغل سخت و زیان‌آور در کمیته‌های ذیصلاح تشخیص داده شود. آرای دیوان نشان می‌دهند که صرف ادعای کارگر کافی نیست.
2. احتساب سابقه در مشاغل سخت و زیان‌آور با ضریب ۱.۵
هر سال اشتغال در شغل سخت و زیان‌آور به ازای هر سال، معادل ۱.۵ سال سابقه بیمه محاسبه می‌شود. این روش در آرای متعدد دیوان مورد تأیید است.
3. شرط حداقل اشتغال متوالی یا متناوب برای بازنشستگی پیش از موعد
دیوان تصریح کرده است که برای بازنشستگی پیش از موعد، باید حداقلی از سابقه (۲۰ سال متوالی یا ۲۵ سال متناوب) در مشاغل سخت و زیان‌آور وجود داشته باشد، مگر آن که قوانین ویژه یا استفساریه این شرط را تغییر داده باشد.
4. ضرورت تطبیق عنوان شغلی ادعایی با فهرست مشاغل سخت و زیان‌آور تأیید شده
مهم است که شغل کارگر در فهرست مشاغل سخت و زیان‌آور تأییدشده توسط کمیته و سازمان تأمین اجتماعی باشد. اگر عنوان شغلی ادعا شده باشد، اما در فهرست تأییدشده نباشد، پرونده معمولاً با رد ادعا مواجه می‌شود.
5. بازنشستگی عادی مانع استفاده از حقوق مکتسبه نیست
اگر کسی به صورت عادی بازنشسته شده باشد، اما در گذشته در مشاغل سخت و زیان‌آور اشتغال داشته باشد و این اشتغال تشخیص داده شده باشد، نمی‌توان این مزایای مکتسبه را از او سلب کرد.
6. اثر تغییر شرایط محیط کار بر شناسایی مشاغل سخت و زیان‌آور
در رأی وحدت رویه شماره ۱۳۶۹ هیأت عمومی، دیوان بیان کرده است که شرایط کارخانه یا محیط کار ممکن است به صورت قابل ملاحظه‌ای تغییر کرده باشد (مثلاً تدابیر ایمنی، بهداشت، محافظ‌ها، کاهش آلودگی و ...)

غیره). در این صورت، امکان دارد مشاغلی که قبلاً سخت و زیان‌آور شناخته شده‌اند، بنا بر شرایط جدید، دیگر مشمول این عنوان نباشند.

7. اجرای استفساریه‌ها و آیین‌نامه‌ها

دیوان به استفساریه‌ها، آیین‌نامه اجرایی برای مشاغل سخت و زیان‌آور، و اصلاحات قانونی اهمیت می‌دهد و آن‌ها را ملاک اعمال قرار می‌دهد. به عنوان مثال استفساریه تبصره ۲ ماده ۷۶ قانون تأمین اجتماعی در مورد محاسبه سابقه با ضریب ۱.۵ سال.

یک قاضی